

АЛИШЕР НАВОЙИ*

БЕШ ПАРДА, ҶН КЎРИНИШЛИ
ДРАМА.

* Бу асар драматург Уйғун билан бирга ёзилган.

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

Навоий — буюк ўзбек шоири.
Жомий — улур форс шоири.
Соҳибдоро — шоир.
Хондамир — муаррих.
Беҳзод — рассом.
Султонали — хаттот.
Абулмалих — Навоийнинг ошпази.
Гули — Навоийнинг севгилиси.
Кулмуҳаммад — бастакор. Гулининг отаси.
Хосият — Гулининг онаси.
Қундуз — Гулининг дугонаси.
Энага — Гулининг энагаси.
Хусайн — шоҳ.
Мажиддин — вазир.
Музаффар } беклар.
Қутбиддин }
Убайдулло }
Мансур — Музаффарнинг ўғли.
Биной — шоир.
Абулвосе — латифачи.
Жалолиддин — меъмор.
Турдибой — навкар.
Мўминмирзо — Хусайннинг набираси.
Мунажжим
Шайхулислом
Чол

Олимлар, шоирлар, беклар, амирлар, навкарлар, мулозимлар, созандалар, халқ.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ ҚУРИНИШ

Навоийнинг Ҳирот ташқарисидаги боғи. Уртада икки қаватли шийпон. Узоқда Ҳирот ва унинг қўрғони, қалъаси кўришиб турали. Шийпоннинг бир ёғи мрамар ҳовуз, атрофи гулзор. Нариди чўзилиб кетган мевали дарахтлар.

Тонг пайти. Навоий шийпонда ўтириб, шеър ёзиш билан машғул.

Навоий (*ўқийди*).

Э, насими субҳ, аҳволим дилоромимга айт!
Зулфи сунбул, юзи гул, сарви гуландомимга айт!
Ком талху, бода заҳру, ашк гулгун бўлғонин...

Гули (*пайдо бўлади, Навоийни тинглайди. Сўнг илова қилади*).

Лаъли ранггин, лабзи ширин, шўх худ комимга айт.
Навоий. Қўзимнинг нури кел, тоза гулим кел!
Қўнгул боғида сайроқ булбулим кел!

Гули.

Қўриб гулзор ичида сизни ёлғиз
Сўроқсиз, индамай, мен беҳаё қиз,
Кечиргайсиз, келишга журъат этдим.

Навоий.

Қўнгил армони кел! Мақсадга етдим.
Нечук безовтасан! Барвақт турибсан?
Малак янглиғ ўзинг танҳо юрибсан?

Гули.

Саҳар чоғи туриб, ширин ғазалдин
Эшитмак одатим бўлган азалдин.

Навоий.

Қулоқ солдингми?

Гули.

Ёлғиз мен эмас, гул.

Само, ер, коинот, афтода булбул —

Бутун жонлик ва жонсиз тинглади жим.

Ғазалдан бу каби завқ олмаган ким?

Ғазалким, сўзлагай меҳру вафодин.

Ғазалким, сўзлагай ишқдин, сафодин.

Ғазалдин, бу каби завқ олмаган ким?

Навоий.

Қўнгил илҳомчиси сенсен, азизим.

Буларнинг барчаси сенга отолғон.

Гули.

Худо билсин, сўзингиз, балки ёлғон.

Навоий.

Нечук? Хўш?

Гули.

Сўнгги чоғда камнамосиз.

Ғариб, бечора мен — ер, сиз — самосиз.

Навоий.

Ёнингда бўлмоқ орзум эртаю кеч.

Фақат, найлай, иложин топмадим ҳеч.

Ариқ қазмоқдамиз, чўлларда иш кўп.

Работу, мадраса, йўлларда иш кўп.

Юмуш, дер, ердаги ҳар зарра тупроқ,

Юмуш, дер, боғдаги ҳар тоза япроқ.

Гули.

Кимики бўлса инсон, бўлса одам

Халойиқнинг ғамин ейдур дамодам.

Навоий.

Вафодорим, шунинг-чун камнамоман.

Олур вақтимни бу ишлар тамоман.

Гули.

Алишер! Чинданам шерсиз. Буюк шер!

Улуғ ишларни қилмоқ истаган эр

Бўлур шердай жасур, қайтмас изидин,

Қилич келганда ҳам қайтмас сўзидин.

Фақат кўпдур, эсиз, кўп душманингиз.

Навоий.

Енгур зулматни нур, албатта, шаксиз.

Гули.

Бироқ, ҳозирча зулматнинг кучи кўп,

Ҳақиқат нурини сўндиргучи кўп.

Кеча кўрган эдим, мен бир ёмон туш.

У тушни эсласам бошдин учар ҳуш...

Навоий.

Нечук туш?

Гули.

Сўрмангиз.

Навоий.

Сўзла, азизим!

Гули.

Тилим бормайди ҳеч, қалбим тўла бим...

Ётибсиз ерда сиз, қўл-бўйин боғлиқ

Ва сизни қуршамиз бир тўп пичоқлиқ.

Ёзиб, мен сочларимни йиғлар эрдим.

Жафо тигида бағрим тиглар эрдим.

Чўчиб уйғондиму, билдим баногоҳ

Туш эркан. Шул маҳалдин нолаю оҳ

Эзар бағримни қаттиқ, ўртанур дил,

Мисоли ўтка тушкан бир узиқ қил...

Навоий Гулининг сўзларидан қаттиқ таъсирланади. Аммо таъсирланганини яширишга тиришиб, Гулини овута бошлайди.

Навоий.

Гулим, беҳудага безовта бўлма,

Ўзингни қийнама, ғамларга тўлма.

Дадил бўлсанг ваҳмининг ранги сўлғай,

Ишон, одатда тушнинг акси бўлғай.

Мени шерсиз дединг, ёвлар қўёнду.

Қўёнларнинг иши сенга аёнду.

Гули. Дуруст, шерсиз... фақат... занжирибанд шер...

Навоий (ғоят таъсирланиб оғир).

Ажаб, занжирибанд шер — енгаман, дер.

Гули.

Эсиз, мен сизни ранжитдим...
Навоий. Йўқ, асло!

Гули.

Жаҳаннам ўтлари қаршимда пайдо.
Қўнгулда борини айтдим, нечора.
Яширсам, айтмасам дил пора-пора...

Навоий.

Етар, бас! Чекма ғам! Қўнглингни шод эт!
Севишган, бахтиёр кунларни ёд эт!
Мени девонани занжирибанд қил,
Қаро зулфингни бўйнимга каманд қил.
Висоли ошиқ учун кундур у, тонгги.
Жафокаш айрилиқ тундур қоронғи.

Гули.

Мени тун қўйнида қолдирманг асло,
Ғами ҳижрон ила толдирманг асло.

Навоий.

Қилиб тўй, сўнг бўлурмиз бирга доим.
Сени кўп кўрмасин менга худойим.
Мени девона қилган нозанин ҳур,
Малак сиймо, париваш, кўзлари нур,
Юзи гул, лаъли хандон, тишлари дур,
Насиб эгсин худойим менга...

Ташқаридан овоз. Мансур!

Навоий. Биров келди чамамда...

Гули. Мен кетай...

Навоий. Сабр.

Гули. Яна ҳижронга ташлаб қилмангиз жабр.

Навоий (*ўзининг янги девонини Гулига тақдим этади*). Уқирсен.

Гули (*девонни олиб*). Жон билан.

Навоий.

Янги битилган.

Сенинг ишқинг билан ўсган, етилган.

Гули кетади. Навоий Гулини кузатиб чиқади. Абулмалих кириб, шийпонни йиғиштира бошлайди.

Абулмалих.

Гурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш,
Эл ангга шафиқу, меҳрибон бўлмас эмиш.

Олтин қафас ичра гар қизил гул бутса,
Булбулга тикондек ошён бўлмас эмиш.

Мансур киради.

Мансур. Қани, байтингни қўй! Туш пастга!
Абулмалих. Шошма! Қулоқ сол, бетамиз!
Мансур. Ҳаддингдан ошма!

Абулмалих.

Олтин қафас ичра гар қизил гул бутса,
Булбулга тикондек ошён бўлмас эмиш.

Мансур. Навоийдан.

Абулмалих. Бали! Қандай бамаъни!

Мансур. Қафас зиндон эрур булбулга.

Абулмалих.

Яъни —

Яшашдан юз аср олтин қафасда —

Яшаш афзал бир ой эркин нафасда!

Мансур. Бали! Қалланг дуруст. Хўш, катта ший-
пон?

Абулмалих. Муҳайё!

Мансур. Соз.

Абулмалих.

Ҳали мудрар эди тонг

Туриб мен ишга тушкан чоғда... тайёр.

(Кетади).

Мансур.

Бало ошпаз, бало. Ўлгунча айёр.

Ўзи қулваччаю, идроки юксак.

Шу важдин кўп яқин шоирга бу сак...

«Олтин қафас ичра гар қизил гул бутса,

Булбулга тикондек ошён бўлмас эмиш».

Қафасга тушмасин халқим, элим,— дер

Вазир, олим, буюк шоир Алишер.

Бу шернинг панжасига панжа урмоқ,

Уруш дулдулларин майдонга сурмоқ

Қийин иш... Беҳаё Маждиддин эрса,

Қулай пайт топсаю тез зарба берса.

Хаёл, муфсил хаёл... Мен истамайман

Евузнинг илкида ханжар бўлишни,

Илоҳим билмасин умри сўлишни.

Бу шеър даҳосига минг йил умр бер!
Бу элнинг фахридур, шоир Алишер.

Қўлида қоғоз ўқиб, Навоий киради.

Навоий. Эшит, Мансур!

Мансур. Бутун жисмим қулоқдур.

Навоий. Юракдан.

Мансур. Чунки у шеъри булоқдур.

Навоий (*ўқийди*):

Ун саккиз минг олам ошуби агар, бошиндадур,
Не ажаб, чун, сарви нозим ўн саккиз ёшиндадур
Деса бўлғойким, яна ҳам ўн саккиз йил ҳусни бор,
Ун саккиз ёшинда мунча фитнаким, бошиндадур.

Жомий кириб мароқ билан Навоийни тинглайди.

Жомий.

Ун саккиз йил демангиз, юз йил умр сурса нетонг,
Ҳусн шоҳи, бу балоларким, кўзу қошиндадур.

Навоий. Келинг пирим! Келинг, мавлоно Жомий!

Жомий.

Ажойиб бир ғазал, дилбар, тамоми
Сихрдур! Офарин!

Навоий. Ортиқча мақташ.

Жомий.

Гуҳардур ҳар сўзи, ҳар ҳарфи оташ.
Самимийдир сўзим.

Навоий. Раҳмат.

Жомий. Ишингиз?

Навоий.

Емон эрмас пирим, севган кишингиз
Мадад бермакдадур.

Жомий. Шоҳ?

Навоий. Балли, ҳар он.

Жомий. Шаҳаншоҳ бир қадар ишратда.

Навоий. Нуқсон.

Навоий билан Жомий боғни айлангани чиқиб кетадилар.

Мансур.

Самимий икки дўст, бу икки доҳи,
Шеър осмонининг офтоби, моҳи.

Маждиддин билан Мунажжим киради.

Буюрсинлар.

Маждиддин. Қани, меҳмонларингиз?

Мансур. Келурлар. (*Шийпондан жой кўрсатиб.*)

Марҳамат!

Маждиддин. Хўш.

Мансур. Дам олингиз.

Маждиддин (*атрофни томоша қилиб*).

Бу бир жаннат... У ким?

Мансур. Мавлоно Жомий.

Маждиддин.

Адоват, фитна, кин, найрангга ҳомий.

Мансур. Амир!

Маждиддин. Оғзингни юм! Қўрқоқ!

Мансур. Амир!

Маждиддин. Қул!

Мансур. Гуноҳим?!

Маждиддин.

Ақли пас! Олтин, кумуш, пул
Ва мансаб берсаму, ноз айласанг.

Мансур.

Бас!

Ҳақорат қилмангиз!

Маждиддин.

Сен мисли бир хас.

Кичик ел турса, тез учгунг ҳавога.

Ишим тушмай қосин сен бедавога.

Мансур. Амир, шафқат қилинг, мен мубталога.

Маждиддин.

Навоий билмасин. Қолгунг балога.

Қулоқ сол яхшилаб...

Мансур.

Йўқ менда тоқат.

Улуғ шоир учун мендан садоқат —

Зарурдир. Мен уни устоз деганман.

Маждиддин.

Дуруст Мансур, дуруст, содиқ экансен.

Синаб кўрмоқчи бўлдим.

Мунажжим. Бали сизга!

Маждиддин.

Қани бор, яхшилаб гул терчи бизга!

Мансур таъзим билан чиқиб кетади.

М а ж д и д д и н.

Муғомбир, барибир тушгуси қўлга.

М у н а ж ж и м.

Ҳали ёшдур, кейин киргуси йўлга.

Не гаплар бор?

М а ж д и д д и н.

Қилич қўзғалди қиндан.

Муҳаммад Ёдгор пойлар биқиндан.

М у н а ж ж и м. Секин! Келмақдалар.

Н а в о и й билан Ж о м и й киради.

Н а в о и й. О... Марҳамат! Соз!

Ж о м и й. Салом дўстлар!

М а ж д и д д и н. Салом, покиза устоз!

М у н а ж ж и м *(кўтарилиб келаётган қуёшни ва Ж о м и й билан Навоийни кўрсатиб)*.

Фалакнинг ҳалқумин соҳир сиқибдур:

Қарангиз, уч қуёш бирдан чиқибдур.

Ж о м и й. Мунажжимлик.

М а ж д и д д и н *(Навоий билан Жомийни кўрсатиб)*.

Фақат анжумда кўзлар.

Н а в о и й. Латофатлик, нуқул дурдона сўзлар.

Меҳмонлар; Ҳиротнинг олимлари, шоирлари, Султонали, Соҳибдоро, Хондамир, Беҳзод, Биноий ва Қулмуҳаммад бошлиқ созандалар кирадилар.

Н а в о и й. Азизлар, хуш келибсиз! Балли! Раҳмат!

Б и н о и й. Бўлинг хушвақт, чекманг зарра захмат.

С о ҳ и б д о р о.

Қилиб оламшумул санъатни бунёд

Кетирмиш сизга туҳфа уста Беҳзод.

Беҳзод таъзим билан, шоҳига ўралган расми Навоийга узатади. Навоий расми шийпонинг устунига илади. Расм: чиройли боғ, Навоий мармар ҳовуз бўйида, қўлига вазирлик асосини ушлаб турибди, олдида олтин тўлдирилган кумуш товоқ; атрофида очилган гуллар, шоҳида булбуллар. Ҳамма ҳайрат билан томоша қилади.

Б и н о и й. Балли! Юз офарин санъатга бундоқ!

С о ҳ и б д о р о. Бу санъат оламида гавҳари тоқ!

М а ж д и д д и н. Бу ноёб шоҳ асар!

М у н а ж ж и м. Бу бир даҳодур!

Қ у л м у ҳ а м м а д. Бу ўлмас муъжиза!

Х о н д а м и р. Умри бақодур.

Ж о м и й. Асрлар бўлмиш эрди бунга муҳтож.

Б и н о и й.

Бу рангин лавҳани кўрган замони

Бўлур минг қатла қул Беҳзодга Мони.

Ж о м и й *(сўз ўйини бошлайди)*.

Узуб бир гулни, хоҳлардимки, боқсам,

Бўлуб хурсанд ани чаккамга тоқсам.

Ҳамма мароқ билан жилмаяди.

М а ж д и д д и н.

Агар қўл чўзсангиз гулларга, бирдан

Учиб кетмасмикин қушлар чамандан?

Кулишади.

Б и н о и й.

Пирим, қўлларни кўп қўзғатмасинлар:

Алишер жаҳл ила сўз қотмасинлар.

Кулги кучаяди.

Н а в о и й.

Гўзал сўзлар учун, бу янгли дилдор,

Азизлар, шубҳасиз, арзийди минг бор,

Ташаккур билдириб наққошингизга,

Нисор этсам, бу зарни бошингизга.

С о ҳ и б д о р о.

Кетирмиш ҳадяким, Султонали ҳам,

Бунингдек муъжиза ғоят бўлур кам.

Султонали таъзим билан девонни Навоийга узатади. Навоий девонни очади, ҳамма томоша қилади.

Қ у л м у ҳ а м м а д. Гўзал! Ғоят нафис!

М а ж д и д д и н. Минг бора яхши!

Х о н д а м и р. Ҳиди анбардин ўткур.

Н а в о и й.

Турфа нақши.

Музайян, жилвагар товус патидин.

М у н а ж ж и м. Аторуд дарс олур кўрса хатидин.

Жомий.

Ғазалларким, демиш шоир Навоий,
Муҳаббат аҳлининг тенгсиз давоий.
Биной, сиз не дерсиз?

Биной.

Тўғри, ғоят
Гўзал, равнақ, нафис, олий ниҳоят.
Эрур жон озуғи ҳар бир ғазал, соз.
Фақат тил туркидур, шул айби бир оз.

Навоий. Тагин сиз эски баҳсни бошладингиз.
Соҳибдорро. Арога ноўрин гап ташладингиз.
Биной. Ҳақиқий шеър фақат форсида бўлғай.
Соҳибдорро. Бу сўздин сўзламанг, жоним ўртанғай.

Биной.

Нафисдур форси тил, турки қўполдур.
Лазиздур форси тил, турки қўполдур.

Навоий.

Ёмон тил, яхши тил йўқ, барча тил бир,
Улуғлар олдида бу гап эмас сир...
Жаҳонга шоҳ асарлар тақдим эткан,
Бутун дунёга шуҳрат, донғи кеткан.
Фақат форслар эмас, ҳиндлар, араблар,
Хитой, юнон, бўлақлар ҳам. Бу гаплар
Аёнду кун каби. Биз сўзлаган тил
Шу тиллар сингари бойдур ва қобил...

Мулозимлар билан Мўминмирзо кирди.

Мўмин. Салом!

Навоий. Шаҳзода Мўминга саломлар!

Ҳамма шаҳзодага таъзим қилади.

Мўмин. Салом эй, муҳтарам ширин каломлар!

Жомий. Улуғ парвардигор бўлсун мададкор.

Абулмалиҳ (кириб).

Азизлар, марҳамат! Нонушта тайёр!

Жомий бошлиқ меҳмонлар чиқа бошлайдилар. Узоқдан чопиб келган отларнинг туёқ товуши эшитилади. саҳнада Навоий, Маждиддин ва Мунажжимдан бўлак ҳамма чиқиб кетади.

Навкар кирди.

Навкар. Шаҳриёр замину замон, хусравий соҳибқирон, Абулғозий султон Хусайн Баҳодирхон ташриф буюрурлар.

Навоий. Ажабо! Шаҳаншоҳ Боғижаҳонорода истироҳатга машғул эди. Кутилмаган бир фурсатда бунда келишларига не боис бўлди экан?

Маждиддин. Зиёфатингизга келган бўлишлари мумкин, амир.

Бир неча навкарлар билан ташвишли Хусайн Бойқаро кириб келади, ҳамма таъзим қилади.

Навоий. Шаҳаншоҳнинг бунда ташриф буюришларидин ғоят хурсандмиз.

Хусайн. Миннатдорман, Алишер. Муҳим бир ҳодиса бизни бунда келишга мажбур этди.

Навоий. Улуғ мирзони не ҳодиса безовта қилди экан?

Хусайн. Пойтахтда исён!

Ҳамма ҳаяжонда.

Мунажжим. Исён?!

Навоий. Талаб ва мақсадлари?

Хусайн. Кечаги хирожни бекор қилишни талаб этар эмишлар.

Навоий. Яна қандай хирож?

Маждиддин. Жаноби амирнинг хабарлари йўқ. Ҳирот бекларининг илтимосларига биноан халқдан янги хирож олиш борасида кеча фармони олий берилган эди.

Навоий. Бу халққа жабр эмасми, шохим?

Хусайн. Алишер, ҳозир бундай мулоҳазаларнинг фурсати эмас. Мен бунда исёнга қарши чора кўриш ботида маслаҳатлашгани келдим. Муҳтарам амирлар не тадбирни маслаҳат кўрасиз?

Маждиддин. Фикри ожизимча, тездан исёнчилар устига қўшун тортмоқ зарур.

Навоий. Менингча халқнинг ҳақли талабларига одилона қулоқ солмоқ лозим.

Хусайн (асабийланади, бир қарорга келолмай Мунажжимга мурожаат қилади). Хўш, самовий мавжудотлар нимани талқин этадилар?

Мунажжим. Бугун кечаси, бешинчи фалакда Ноҳид юлдузининг авзойи бузуқ кўринди. Самовий мавжудотлар қилич яланғочлаб, қон тўкишни талқин этадилар, шохим.

Ҳусайн. Тангрим худди шу фикрни дилимга солиб турган эди. Мушкуллимизни яна қилич ва қон ҳал этади. Мен у бебошларга Темур авлоди қиличининг қудратини яна бир бор кўрсатай!

Навойй. Халқнинг тақдирини Мунажжимларнинг шубҳали қуръаларига қараб эмас, балки ақл ва идрокнинг талабига кўра ҳал этмак зарур.

Ҳусайн. Мамлакатимизнинг ақли ҳисобланмиш, соҳиби тадбир, доно Навоййнинг букун басит ва саёз мулоҳазалар юритишининг боиси не бўлса экан?

Навойй. Шоҳим, дўстлик ҳурмати, мамлакатимиз ва салтанатимизнинг осойишталигидан бўлак муддаом йўқдир.

Ҳусайн. Алишер, дўстлик ҳурмати, дейсиз... аммо дўстларимнинг дўстлари тахти-бахтимга чанг солсалар, мен энди кимга ишонай?

Навойй. Аччиқ фикрларнинг очиқ айтилмоғи яхши. Ҳусайн. Исёнчилар бошида меъмор Жалололиддин турган эмиш.

Навойй (*ҳаяжонда*). Уста Жалололиддин?

Маждиддин. Яқин дўстингиз, хунук бўлубди.

Навойй. Халқ ҳақсизликка қарши бош кўтарар экан, унга кимдур раҳнамо бўлиши муқаррар. Бас, Жалололиддин бўлмаса бошқа бир кишининг исёнга бош бўлиши эҳтимолдан холи эмас эди.

Ҳусайн (*заҳарханда билан*). Улуғ Навоййнинг самимий маслаҳатлари учун ғоят миннатдормиз... Амир Маждиддин, бекларга хабар қилинг, исёнчилар устига қўшун тортсинлар!

Маждиддин чиқа бошлайди.

Навойй. Сабр! (*Маждиддин тўхтайтиди*.) Шоҳим, мамлакатимизнинг асл фарзандлари тарафидан яратилмиш муҳташам бинолар, шифохоналар, кутубхоналар кул парча бўлсун учун яратилганмиди?

Ҳусайн. Мен учун тожи-тахтни сақлаш ҳар нарсадан муҳим.

Навойй. Пойтахт тинчланмас экан, Ёдгорбек устининг ғалаба қозониш ва тожи тахтни сақлаш мушкул.

Маждиддин. Ҳуринсиз хавф.

Кўчадан чопиб келган — от туёқларининг овози эшитилади. Ҳамма ҳаяжон билан қуроқ солади. Шошилганча навкар киради ва ер ўпиб таъзим қилади.

Навкар. Ёдгорбек пойтахтга кирди ва Боғизоғон қалъасини ишғол этди.

Ҳусайн (*ғазаб билан қилич сугуради*). Нима? Қандай қилиб?

Навойй. Шоҳим, бундай мусибатларнинг чораси ҳаяжон ва ҳис билан топилмайди. Ҳар бир мушкулни ақл ва совуққонлилик ҳал қилади. (*Пауза.*) Ёдгорнинг пойтахтга тез ва ўнғай кирганлиги ғоят таажжуб.

Ҳусайн. Дарвоқе?

Маждиддин. Ҳарҳолда оғир мусибат юз бермиш. Халқ бир ёқдин, шаҳзода Ёдгор иккинчи ёқдин. Икки оловга қарши бирдан чора кўриш мушкул. Фикри ожимча, ҳозир Ҳиротдан узоқроқ кетиб турмоқ, куч йиғиб сўнг Ҳирот устига юриш қилмоқ лозим...

Ҳусайн. Фурсатни қўлдан бериш мумкин эмас!

Маждиддин. Бошқа чора йўқ.

Ҳусайн. Оғзингни юм, кўрқоқ! Чора топиш керак! Чора топиш зарур!

Навойй. Чора топилади, шоҳим.

Ҳусайн. Демак, Алишер, бизни фалокатлардан яна сиз қутқарасиз?

Навойй. Юртни тинчитиш ва Ёдгор Муҳаммаднинг дафъ қилиш борасида бутун ихтиёрни менга топширсалар.

Ҳусайн. Менинг номимдан истаган чорани кўра олурсиз.

Навойй. Халқ ҳузурида, шаҳаншоҳ бутун кучини, юртни обод қилишга сарф этурлар дея, ваъда беришга ваколат сўрайман.

Ҳусайн. Хазинамда ҳар қанча зар, ҳар қанча ақча бўлса, юртнинг ободонлиги учун сарф этишга ваъда бераман.

Навойй. Менга бўлган ишончлари учун, ғоят миннатдормен.

Ҳусайн. Оқ йўл, дўстим, тангри мадаккор бўлсун!

Алишер чиқа бошлайди.

Алишер, ҳар эҳтимолга қарши навкарлардин кўпроқ олинг!

Навойй. Ғамхўрликлари учун миннатдормен. (*Кетади.*)

Ҳусайн. Амир, бекларга хабар қилинг, қўшунни тайёр тутсунлар.

Мажиддин таъзим қилиб чиқиб кетади.

Яна гавго, яна ташвиш. На уйқуда ҳаловат ва на турмушда роҳат. Тожи тахтни сақлаш нақадар мушкул.

Мунажжим. Бугун кечаси Ноҳиддин сўнг 6-фалакда Мушгарий юлдузи жилва кўргазди. Самовий мавжудотлар шаҳаншоҳнинг бахт ва саодатидин башорат бердилар.

Ҳусайн. Иншоолло, айтканинг келсин!

Мажиддин (*кириб*). Буйруқлари бажарилди. Аммо Алишер навкарлардан ҳеч кимни олмай, фақат Абулмалиҳ билан жўнади.

Ҳусайн. Таажжуб. Ҳатто исёнчи халқ олдиға ҳам ёлғиз ўзи боради.

Мажиддин. Авом шоиримизни ҳурмат қилади, шоиримиз ҳам авомнинг тилини яхши биладилар.

Ҳусайн. Кошки, бошқа амирлар ҳам авомнинг тилини билса? Кошки, ўзгаларни ғийбат қилувчилар ўз нуқсонларини ҳам билсалар! Донмо ҳовлиқасиз, хирож ҳақида ҳам ҳовлиқдингиз, бошимни айлантирдингиз... Мана, натижа!

Мажиддин. Шоҳим мени афв қилсинлар, бундай бўлишини ўйламаган эдим... (*пауза*.)

Ҳусайн (*аста юриб шийпоннинг иккинчи қаватиға чиқади*). Сира тинчимади бу Алишер. Мен уни вазир қилдим... Бойлиқлар бердим... У эса, бойликларни ерга сочишни яхши кўрадиган бўлиб чиқди... Доимо сўзлагани ободонлик... Бу гаплар мени зериктирди. Мен чарчадим... Дунё бевафо, тожу тахт бебақо... Атрофимни шубҳалар, сирлар дунёси ўраб олгандай. Ким дўст, ким душман, билиб бўлмайди. Юрак дардларини фақат май ва маҳбубларгина юпатади... У эса май ва маҳбубнинг лаззатидин маҳрум. Шу ёшға келиб, бирор гўзални севгани маълум эмас... У гоят қийматли, тадбиркор, мамлакат учун зарур одам. Зўр санъаткор. Аммо... Бир оз адашади.

Мажиддин. У сизни ўзи чизиб қўйган чизиқдан юргузмоқчи.

Ҳусайн (*қўл силтаб Мажиддинни тўхтатади*). У, нариги боғда юрган қиз ким?

Мажиддин. Ҳарам боб.

Ҳусайн (*пастға тушади*). Сен тездан Ҳиротга жўна. Алишерға кўмак бер.

Мажиддин. Шоҳимнинг буйруқлари дарҳол бажарилур.

Шоҳ кетади.

Шаҳзода Ёдгор қалъага кирди, марра бизники. Аммо Алишер бу гал ҳам шоҳға ўз сўзини ўтказиб кетди. Зарарсиз. Шу топда шаҳаншоҳ бизга шундай бир восита топиб бердиким, у билан Алишернинг бутун дунёсини ағдар-тўнтар қилиб юбормоқ мумкин!

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

ИККИНЧИ ҚУРИНИШ

Ҳирот. Шоҳ саройи — арkning иккинчи қавати. Тўғрида Ҳирот мадрасаларининг нақшли гумбазлари эрталабки кўёш нурида ярқираб кўринмоқда. Эшиклар ёнида қуролли соқчилар. Орқадан, пастдан исёнчиларнинг шовқини эшитилади. Аркада Шайхулислом, амир Музаффар, амир Қутбиддин, хўжа Убайдулло, яна бошқа беклар, амалдорлар.

Шайхулислом. Халойиқ, сабр қилинг! Сабрсизлик бандани мўмин учун куфур. Тирикчилигингизни ташлаб исён қилиб юришдан не фойда? *(Шовқин кучаяди.)*

Овозлар. Насихатни қўйинг! Сабрининг ҳам чегараси борда!

Музаффар. Халойиқ, шошманг! Шаҳаншоҳдин фармон келсин, шунга қараб иш кўрайлик.

Овозлар. Шоҳ фармон ўрнига устимизга қўшин тортади. Очиқ жавоб беринг, хирожни бекор қиласизми, йўқми!

Музаффар. Халойиқ, ўзингиз ўйлаб кўринг, хазина бойиса, ким бойийди? Мамлакат бойийди. Юрт обод бўлади!

Жалолиддин *(халқ ичидан)*. Бекор гап! Солиқлар кўпайган сари юрт хароб бўлмоқда. Хазинани бойитаман деб халқни гадо қилдингиз. Инсоф керак, амир, инсоф! Ушур, деб оласиз. Улоғ, деб оласиз. Мол пули, деб оласиз. Жон пули деб оласиз. Қўш пули, деб оласиз. Миробона, деб оласиз. Доругона, деб оласиз. Бекларнинг ерига ишлатасиз. Буларнинг устига ой сайин янги хирож. Ахир инсоф борми?

Шайхулислом. Уста Жалолиддин, сиздек одамдин халқни тинчитиш ўрнига, ғалаёнга солиш лозимми?

Овозлар. Уста Жалолиддин тўғри айтади. Бир тўда аслзодаларнинг кайфи сафоси учун, халқ хонавайрон бўлмоқда. Халқ оч! Яланғоч!

Музаффар. Халқ оч бўлса, худодан тиласин. Ёмон йўлдан қайтсин. Худо итоатлик бандасига беради. Бебошларга не берар эди?! *(Халқда ғалаён авжига чиқади.)*

Овозлар. Ур ноинсофларни! Ур!

Арка тош, калтак ёғилади. Беклар ичкарига қочадилар. Оломон арка ҳужум қилади. Дарвозаларнинг тарақлагани, занжирларнинг шарақлагани, қилич ва калтак овозлари эшитилади. Унг томондаги эшикдан бир ғала соқчи, қиличлашганларича ичкарига чекиниб кирадилар. Соқчиларни қувиб, Турдибой, унинг орқасидан бир тўда қуролланган оломон киради. Баъзиларда қилич, баъзиларида калтак. Турдибой ғоят чаққон уришади. Соқчилар тоб беролмай чекина бошлайдилар. Шу пайтда Навоий киради. Ёнида қўрққан Абулмалиҳ.

Навоий. Тўхтаг! Бас қилинг!

Аркада жанг тўхтади. Аммо орқада ҳамон шовқин. Жалолиддин кириб, Навоийга таъзим қилади. Сўнг тез арkning чеккасига боради.

Жалолиддин. Оғайнилар, бас қилинг! Бас! Алишер Навоий келдилар!

Халқ жимийди. Навоий арkning олдига боради. Халқнинг жимганини эшитиб, ичкаридан амирлар, беклар чиқади.

Навоий. Азиз фуқаро! Шаҳаншоҳдин фармон келтирдим. Биздин бемаслаҳат Ҳирот беклари тарафидин ноҳақ солинган хирож бекор қилинди.

Чол. Бу хирож бекор қилинади-ю, орқасидан янгиси чиқади! Шоҳнинг фармонига ишонмаймиз. Одатда бундай фармонлар фуқарони алдаш учун чиқарилади.

Навоий. Халойиқ! Бу фармоннинг ростлигига мен кафилман.

Жалолиддин. Агар, шоир Навоий кафил бўлса, инонмоқ керак!

Овозлар. Бизга ғамхўрлик қилган шоир Навоийнинг умри узоқ бўлсин! Омин!

Навоий. Азиз фуқаро! Бундан сўнг биз юртни обод қилиш билан шуғуллабурмиз.

Чол. Шоир Навоийнинг самимий орзуларига инонурмиз. Аммо бу орзуларнинг рўёбга чиқишига имонимиз комил эмас. Сиз яккасиз. Сиз битта мадраса қурурсиз.

Аммо ўзаро қирғинлар туфайли минглаб хоналар вайрон бўлур. Сиз битта ариқ чиқарурсиз, аммо сувсизлик балосидан юзлаб қишлоқ хароб бўлур. Бизнинг замонамизда юртни обод қилмоқ орзуси афсонадур. Бизга афсоналар тасалли беролмас. Халққа бўлаётган зулмлар камайитирсин. Бузуқи амалдорлар жазолансин.

Навоий. Шаҳаншоҳнинг фармонларига мувофиқ халққа ноҳақ солиқ солган хўжа Музаффар, хўжа Қутбиддин, хўжа Убайдулло ўз жиноятлари учун зиндонга солинув.

Овозлар. Бу оз! Хусусан хўжа Музаффар учун оз! У кўп бегуноҳларнинг ёстиғини қуритди! Эрларимизни зиндонда чиритди. Ҳиротда унинг қамчисини емаган одам йўқ. Қасос тилаймиз! Қасос! Музаффарга ўлим! Музаффарни қўлимизга топширинг, амир!

Навоий бундай талабни қутмаган эди, оғир вазиятга тушади. Ҳамма ундан жавоб кугади. Оғир жимлик.

Навоий. Майли, халойиқ, сизнингча бўлсун!

Овозлар. Адолатингизга балли, амир! Мартабангиз бундан ҳам зиёда бўлсун! Музаффарни олиб чиқинг! Музаффарга ўлим!

Беклар таҳликада. Турдубой қилич яланғочлаб, Музаффарга яқинлашади. Шайхулислом унинг йўлини тўсади.

Шайхулислом (*ғазабли*). Амир Алишер, ўйлаб иш қилинг. Шаҳаншоҳдин беижозат бундай масъул ишларни қилишга қандай журъат этасиз?

Навоий. Шаҳаншоҳ Ҳиротда адолат ва осойишталик ўрнатиш учун менга ваколат бердилар.

Музаффар. Бу адолат эмас.

Қутбиддин. Бу хиёнат.

Убайдулло. Бу жиноят!

Навоий. Мазлумнинг додига етиш ва золимни жазога мустаҳиқ қилишни адолат, дейдилар, азизлар.

Музаффар. Менинг аслзода эканимни унутманг, Алишер!

Навоий. Сиз умрингизда бирор савоб иш қилганмисиз?

Музаффар жим.

Бирор жойга ариқ чиқарганмисиз?

Чол. Йўқ. Аксинча ариқларни бузган.

Навоий. Бирор туп дарахт ўтқазганмисиз?

Турдубой. Асло! Аксинча минглаб дарахтни кескан.

Навоий. Бирор қудуқ қавлаганмисиз?

Чол. Йўқ. Мутлақо! Юзлаб қудуқни қуритган.

Навоий. Сатқай аслзода кетинг! Сиз аслзода эмассиз.

Чол. Рост айтасиз! Офарин!

Халқ. Музаффарни олиб чиқинглар!

Музаффар даҳшатда.

Музаффар (*Навоийнинг оёғига ташланиб*). Улув амир, адолат кўкининг офтоби, шафқат қилинг! Хато қилибман, кечиринг! Ўғлимнинг сизга қилган содиқ хизматлари ҳақи, мени қутқаринг!

Навоий. Ҳукми халқ чиқарди. Халқ ҳукми — худо ҳукми!

Музаффар. Алишер, қўрқинг, сизни қон тутади.

Турдубой, Музаффарни олиб чиқиб кетади.

Навоий (*қолган бекларга ишора қилиб*). Ясавулбоши, буларни тезда зиндонга элтинг.

Шайхулислом. Демак, жанобларнинг ҳукми жиддий?

Навоий. Тақсир, салтанат ишларида ҳазил бўлмайди.

Убайдулло. Ҳукмингиздан норозимиз, амир!

Наварлар бекларни олиб чиқиб кетади.

Шайхулислом. Мен шунчаки сиёсат деб ўйлаган эдим.

Навоий. Қалбакилик инсонни бебурд қилади, тақсир.

Жалолиддин (*қулиб*). Ҳар ким ўз қаричи билан ўлчайди, амир, тақсиримнинг самимий мулоҳазаларидин ранжимасангиз ҳам бўлади. (*Шайхулисломга.*) Узр, тақсир.

Шайхулислом. Улув амир, бекзодаларни жазога мустаҳиқ этиб, ғайри шаърий иш қилдингиз, янглишдингиз.

Навоий. Янглишган бўлсам, худо мени кечирар. Менингча, олтинш йил қуруқ тоат-ибодат қилгандан кўра, бир соат одил бўлмоқ, савоблироқдур.

Шайхулислом. Билмадим, шаҳаншоҳ, бундай ношаръий ишларга нечук розилик берди экан. (*Кетади.*)

Турдибой киради.

Навоий (*Шайхулисломнинг орқасидан қараб*). Шариат, адолат дейдилар. Аммо адолат ўрнатиш пайти келганда, золимларга ён босиб, шариатни ҳам, адолатни ҳам бузадилар.

Жалололиддин. Улуғ шайх Саъдий яхши айткан: илмига амал қилмайдиган муллодан, устига китоб ортилган эшак афзал (*куладилар*).

Навоий. Жуда қаттиқ кетдингиз уста Жалололиддин. Мен Султонимизнинг ўнг қўл вазири бўлишим муносабати билан Шайхулисломимизнинг шаъниларига айтилган бу сўзларингиз учун сизнинг бошингизни олишим лозим.

Жалололиддин. Ҳали ҳам бошим улуғ шоиримизнинг ихтиёрларида.

Навоий. Раҳмат. Мен сизнинг шу садоқатингизга ишониб, сизга муҳим, бир иш билан келдим.

Жалололиддин. Ҳар қандай муҳим ишлари бўлса ҳам тайёрман.

Навоий маъноли қилиб Абулмалиҳга қарайди.

Абулмалиҳ. Қани, биродарлар, кимки халқ терисини шилган золимнинг териси қандай шилинишини томоша қиламан деса, тездан бозор майдонига борсин. (*Халқ кулиб чиқиб кетади, соқчиларга.*) Оғайнилар, аввало бизни қўриқлашга ҳожат йўқ, мабодо қўриқламоқчи бўлсаларингиз, эшикка чиқиб, сиртдан қўриқланг.

Соқчилар чиқиб кетади.

Навоий. Буқун тонг билан, Муҳаммад Ёдгор, тўсатдан Боғизогон қалъасига кириб олибди.

Жалололиддин. У шухратпарастни қалъадан қувиб чиқармоқ лозим.

Навоий. Қалъани куч билан олиш қийин, бу ишда тадбир керак.

Жалололиддин. Мен қалъанинг қувурларини тутатканман. Қалъа ичига яширин кирадиган йўллари яхши биламан.

Навоий. Жуда соз, ундай бўлса тўғри қалъага жўнаймиз. (*Кулиб.*) Сиз меъморсиз, мен шоир, жаноблари ошпаз. Қалъани паркор, қалам ёки капгир билан олиб бўлмаса керак. Бинобарин ҳар эҳтимолга қарши битта қилич соҳиби ҳам керак.

Жалололиддин. Қилич соҳиби ҳам бор. (*Арқнинг чеккасига боради.*) Турдибой! Ҳо, Турдибой! Буёққа чиқинг!

Навоий. Бу қайси Турдибой? Ҳалиги донгғи кетган жангчими?

Жалололиддин. Ҳа, бутун насли жанг майдонида ўткан донгдор қиличбоз.

Турдибой кириб таъзим қилади.

Навоий (*Турдибойга*). Мен, гарчи, сизни бу кунга қадар кўрмаган бўлсам ҳам, донгғингизни кўпдан эшитканман. Ҳали бу ерда қилган қиличбозлигингизни кўриб ичимда усталигингизга таҳсинлар ўқидим. Бу санъатни кимдан ўргангансиз?

Турдибой (*уялиқираб*). Отамдан. Отам раҳматли Мирзо Улуғбек ҳузурда хизмат қилиб, жанг майдонларида донг чиқарган экан. Мен султон Абусайд, сўнг султон Ҳусайн қўшинида навкарлик қилдим... (*Фурурланиб.*) Султон Ҳусайнни икки мартаба ўлимдан қутқарганман. Кейинги вақтларда қўшиндан бўшаб, тирикликка киришиб кетдик. Тақсир, узр, фуқарочилик, адолатсизликка қарши яна тиг кўтаришга тўғри келди.

Навоий. Баракалло! Сиз биз билан муҳим бир ишга борасиз.

Турдибой. Тақсир, қилич билан битадиган иш бўлса мени тўғри қиласиз, илинди — қўйилмайди. Сизнинг қўлингизда қалам қандай ўйнаса, бизнинг қўлимизда ҳам қилич худди шундай ўйнайди. (*Қилични ғилофидан суғуриб, тобини кўради.*) Оғайни, яна сенга ишимиз тўшадиган бўлди. (*Қилични Навоийга узатиб.*) Тақсир, кўринг, қадимий қилич, отам раҳматли берган. Отамга бобомдан мерос қолган экан.

Навоий (*қилични кўриб*). Неча-неча амирлар, беклар учун қон тўккан қилич. (*Қилични Турдибойга бериб.*) Маҳкам ушланг! Энди, сиз, бу табаррук қилич билан давлатимизни, салтанатимизни, мамлакатимизни ва унинг санъатини ҳимоя қилинг! Қани дўстлар, кетдик.

Эшикка қараб йўл оладилар. Ҳовлиққанча Мансур киради.

Мансур (*йиғлаб Навоийнинг оёғига ташланади*).
Улуғ амир, отамни қутқоринг! Сизга қилган ҳалол
хизматларим ҳақи, мени етим қолдирманг.

Навоий (*таъсирланиб, насиҳатомуз сўзлайди*).
Хизматларингдан миннатдорман, Мансур. Аммо не чо-
ра? Ўзингни маҳкам тут, мард бўл. (*Мансурдан бўлак
ҳамма чиқиб кетади.*)

Маждиддин киради.

Маждиддин. Энди қалайсан, нодон.

Мансур (*йиғлаб*). Нима қилай амир, Алишердан
илтимос қилсам...

Маждиддин. Аҳмоқлиғинг шуки, Алишердан
илтимос қиласан.

Мансур. Бўлмаса, сиз кўмак беринг!

Маждиддин. Вақт ўтди. Отангни қутқаролмай-
сан. Аммо ҳақиқий фарзанд бўлсанг, отангинг қасоси-
ни олишинг керак!

Мансур лол.

Парда

УЧИНЧИ ҚУРИНИШ

Навоийнинг ишхоналаридан бири. Навоий иш билан машғул.
Енида Турдибой ўтирибди. Пауза. Сўнг Навоий Турдибойга
шеър ўқиб беради.

Навоий.

Жаҳон ганжига шоҳ эрур аждаҳо,

Ки, ўтлар сочар қаҳр ҳангомида.

Анинг коми бирлан тирилмак эрур

Маош айламак аждаҳо комида.

Яъни, шоҳ жаҳон бойлигини ўраб ётган аждаҳодур-
ким, қаҳри келганда, оғзидан ўтлар сочур. Подшонинг
марҳаматидан баҳраманд бўлмоқ, аждарнинг оғзидан
таом емак билан баравардур.

Турдибой. Бали! Жуда яхши айтибсиз. Аммо,
шаҳаншоҳ бу байтингизни ўқиса, дарғазаб бўлмай-
дими?

Навоий. Мен буни бошқа золим шоҳлар тўғриси-
да ёздим. Бизнинг Мирзо эса мурувватли шоҳдур.

Турдибой. Афсуски, ҳозирга қадар мурувватини
кўрмадик. Тақсир, фуқарога шоҳларсиз мурувват кўр-
газининг йўли йўқми?

Навоий. Йўқ, албатта. Мамлакат бир боғ бўлса,
шоҳ боғбондур. Боғ боғбонсиз хароб бўлур.

Турдибой. Боғбоннинг ҳам ҳар хили бўлади.

Навоий. Шубҳасиз, ёмони ҳам бўлади, яхшиси
ҳам.

Турдибой. Менинча, султон Ҳусайн яхши боғ-
бонлардан эмас. Тақсир, наҳотки мамлакат учун Ҳу-
сайн Бойқародан бўлак одилроқ, мурувватлироқ шоҳ
топилмайди? Нима учун сиз уни яхши кўрасиз?

Навоий. Ҳозир барҳаёт бўлган Темур шаҳзодала-
ридан энг тадбиркори, энг қобили ва энг муносиб соҳи-
би тахт шубҳасиз Ҳусайн Бойқародур. Агар сиз билан
биз мамлакатимиз ва давлатимизнинг манфаатларини
кўзда тутар эканмиз, шаҳаншоҳга мадад бермоғимиз
ва унинг хизматида бўлмоғимиз лозим (*пауза*).

Турдибой. Тақсир, бошимга яна бир фикр кел-
ди, сўрасам айбга буюрмайсизми?

Навоий. Марҳамат.

Турдибой. Эсимни танибманки, кўрганим уруш,
эшитканим жанг. Нега одамлар доим низо қиладилар?

Навоий. О, сиз жуда қийин савол бердингиз. Ин-
соният бу саволга неча-неча асрлардан буён жавоб
беролмай келади. Мен сизга бир ҳикоя келтирай. Рум
мамлакатида бир файласуф гадо ўзининг чуқур муло-
ҳазалари билан шуҳрат қозонди. Унинг шуҳрати
Искандар Зулқарнайн қулоғига етди. Искандар гадони
саройга келтирди. Гадо икки қўлига икки суякни уш-
лаб олиб, доим уларга тикилар эди. Искандар: «Бу су-
яклар нима?» — деб сўради. Гадонинг жавобидан маъ-
лум бўлдики, суякларнинг бири шоҳнинг ва яна бири
гадонинг гўридан олинган экан. Искандар: «Буларни
нечун кўтариб юрибсан?» деди. Гадо: «Шоҳим, қаранг,
буларнинг қайси бири шоҳники, қайси бири гадоники;
билиб бўлмайди. Ўлганда-ку иккиси ҳам бир экан, нечун
тирикликда низо қиладилар?» деди. Искандар жавоб
айтолмади. Гадо қўйган бу сўроққа Искандар замонида
ҳам, ундан сўнг ҳам ҳеч ким жавоб беролмади. Ҳар
ким ўзича ҳал қилиб кўрди, аммо натижасиз бўлиб
чиқди. Мен ҳам ақлим киргандан бери шу ҳақда ўйлай-
ман.

Турдибой. Менинг фикримча, бу саволни сиз ҳал қиласиз. У куни, Шайхулислом билан беклар чулдурашиб, халқни ҳеч тинчитолмадилар. Сиз келдингиз, низо тугади. Шу нега ўзингиз шоҳ бўлиб қўя қолмайсиз?

Навоий кулади. Мансур кириб ерга ташланади, йиғлаб Навоийнинг этагини ўпади.

Мансур.

Пирим, афв айлангиз, бахти қарони,
Ғарибу, хастадил мотамсарони.
Саховат важҳига хотам эурсиз,
Отамнинг ўрнига отам эурсиз.

Навоий.

Тур ўрнингдан, етар, ёшингни тий, арт.
Оғир дард, шубҳасиз; дардинг оғир дард.

Мансур.

Даво истаб, пирим, келдим.

Навоий.

Не бирлан
Сенга ёрдам берай?

Мансур.

Четламангиз, ман!
Қолай аввалгидек, даргоҳингизда,
Бўлай аввалгидек, фармонингизда.

Навоий. Нечук? Мен ранжитиб эрдим сени?

Мансур. Ҳеч!

Унутдим, англадим, гар бўлса ҳам кеч —
Адолат олдида эгдим бошимни,
Ҳақиқат йўлида тўқдим ёшимни.

Навоий.

Бали, Мансур! Бали. Раҳмат, ташаккур.
Адолат кўкида мавж айлаган нур
Ёритмиш ғам билан тўлган дилингни.
Ҳақиқат мадҳига бурмиш тилингни.
Унутма ҳеч қачон: офтоб мисоли,
Адолат барчадин афзал ва олий!
Ташаккур, розиман, қол истасанг.

Мансур.

Оҳ,
Саодат йўллади мен қулга оллоҳ!

Жалололиддин (ташқаридан). Турдибой!
Навоий. Жалололиддин келди. Чақиринг, кирсин!
Турдибой билан Мансур чиқиб кетади. Жалололиддин кирди.

Навоий. Келинг!
Жалололиддин. Раҳмат.

Навоий.

Қалай, пул олдингизми?
Работ, ҳаммом томон кўз солдингизми?

Жалололиддин.

Битибдур беш работ ҳам учта ҳаммом,
Бир-икки ердаги ишлар чала, хом.
Бўлак ерларда кўп тўхталганим йўқ,
Саройга бордим, пул олганим йўқ.

Навоий. Сабаб? Қандай қилиб?

Жалололиддин.

Берганлари йўқ.
Шаҳаншоҳнинг деди, олтин, зари йўқ.

Навоий. Ким айтди? Қайси ит?
Жалололиддин. Маждиддин.

Навоий.

Аблаҳ!
Шаҳаншоҳ беҳабар!

Жалололиддин.

Шундай демиш шоҳ.
Халқ оч, иш оғир, қўллаш керакдур.
Ариққа пул, озиқ йўллаш керакдур.
Тетик, зийрак, улуғ, доно халойиқ.
Баҳо бергай билиб ҳар кимга лойиқ.
Шаҳаншоҳ алдару, аммо Алишер —
Навоий алдамас, бизларни ҳеч, дер.

Навоий.

Навоий алдамас, дил пора-пора —
Тилинсун, барибир топқуси чора!

Жалолиддин. Муҳаммад Едгор не бўлди?
Навоий.

Сўнг бор
Сўроқ бергай букун... Иш катта. Маккор,
Яширмоқчи буюк бир сирни.

Жалолиддин. Яъни?
Навоий.

Сарой атрофидин бир тўп бемаъни
Амирлар у билан, фаҳмимча, зимдан
Алоқа боғлаган, тушкай изимдан,
Дея безовтадур Маждиддин айёр.

Жалолиддин.

У ҳар қандай қабих ишларга тайёр.
(ёнидан хат чиқариб Навоийга беради.)

Мана мен қўлга бир мактуб тушурдим.
Муҳаммад Едгордан унга.

Навоий (хатни ўқиб). Аблаҳ!
Сир очилди! Бугун, қилғум хабар, шоҳ
Совурғай куллари кўкларга, шаксиз!

Жалолиддин.
Қолишни истамас Мирзо эшаксиз.

Парда

ТЎРТИНЧИ ҚЎРИНИШ

Султон Ҳусайннинг ишратхонаси. Гоят безакли бир уй. Май
қуюлган олтин кўзалар, кумуш пиёлалар, ишрат асбоблари, нозу
неъматлар муҳайё. Маждиддин билан Шайхулислом шахмат ўйнаш
билан машғул. Мунажжим томоша қилмоқда.

Шайхулислом. Хўш, сўнг нима бўлди?
Маждиддин. Бошини олдириб юбордим.
Шайхулислом. Сир ошкор бўлмадимми?
Маждиддин. Одатда жонсиз бошлар сир ай-
тишдан маҳрум бўлади, тақсир.
Шайхулислом. Бали! (Маждиддин дона сура-
ди. Шайхулислом жавоб қилади.) Кишт!

Мунажжим. Э, асб кетди тақсир!
Шайхулислом. Э... Э... ғалат, филингизни кўр-
мабмаң. (Қайтадан дона суради.)

Мунажжим. Тақсиримнинг юлдузлари ғафлат
буржида қолибди.

Маждиддин (дона суриб). Кишт!
Мунажжим. Мот!..
Шайхулислом. Э... Э... ғалат... ғалат, сабр қил-
синлар!

Мунажжим. Тақсиримнинг юлдузлари нахс бур-
жига кирди.

Шайхулислом (жаҳли чиқади). Мавлоно, ҳамма
нарсасага ҳам юлдузми (Маждиддинга). Хўп, яхши,
қайтадан.

Маждиддин. Қўйинг тақсир, сатранж ҳам жоп-
га тегди, ҳадеб қола берасиз.

Шайхулислом. Нимага ҳадеб қола берар экан-
ман! Нима, жанобларини қолдирмай юрганмидим!

Маждиддин. Ҳазил, тақсир, ҳазил...
Мунажжим (Шайхулисломга қадаҳ сўниб). Ма-
на, тақсир жиндак нафасларини ростлаб олсинлар.

Шайхулислом (майни ичади). Ҳа, энди сат-
ранж тахтасида дона суришга хийла устасизу, аммо
сиёсат тахтасида дона суриб доим адашасиз.

Маждиддин. Тақсир, ўйинда адашилади, яна
тузатилади, унинг аҳамияти йўқ. Гап ўйиннинг оқи-
батади.

Шайхулислом. Ҳар нечук Алишерни мот қи-
лиш мушкул кўринади.

Маждиддин. Ташвиш қилмасинлар тақсир, бу-
гун Алишерни, албатта, мот қиламиз.

Шайхулислом. Бу гапларни беш йилдан бери
сўзлайсиз.

Маждиддин. Тақсир, ҳозир қўлимизда шундай
ҳужжатлар борки, уларнинг қаршисида, Алишер аж-
даҳонинг домига тортилган жонвордек сихрланмай
иложи йўқ.

Шайхулислом. Қандай ҳужжатлар?
Маждиддин. Мансур букун бирталай ҳужжат
келтирди. Буларнинг ичида Алишернинг шаҳаншоҳга
ва жанобларига қарши ёзилган кўп қабих шеърлари
бор.

М у н а ж ж и м. Баҳай!

Ш ай ху л и с л о м. Қани?

М а ж д и д д и н. Сабр қилсинлар, вақтида кўра-
сивз...

Ш ай ху л и с л о м. Булар билан бир иш чиқариб
бўлармикан?

М а ж д и д д и н. Булар билан чиқмаса бошқаси
билан чиқади.

Ш ай ху л и с л о м. Хўш?

М а ж д и д д и н. Балхдан мактуб бор. Дарвиш Али
салтанатга қарши бош кўтарибди.

Ш ай ху л и с л о м. Йўғе!

М у н а ж ж и м. Ҳаққос рост. Ўткан кеча, бешинчи
фалакда Ноҳид юлдузининг авзойи бузуқ эди.

Ш ай ху л и с л о м. Бу ишда Навоийнинг қўли
йўқмикан?

М а ж д и д д и н. Бор деб ҳисоблаймизда, тақсир.

Ш ай ху л и с л о м. Бали! Ана энди Алишерга
кишт берсангиз бўлади.

М а ж д и д д и н. Агар бу ҳодиса шаҳаншоҳга яхши-
лаб уқдирилса...

Ш ай ху л и с л о м. Иншоолло уқдира билурмиз...

М а ж д и д д и н. У ҳолда мот кишти бўлади.

М у н а ж ж и м. Бали!

М а ж д и д д и н. Фақат юра билиш лозим: муомила
силлиқ бўлсин, сўзингиз ҳар қанча аччиқ бўлса, ово-
зингиз шунча майин бўлсин, ғазабни табассум билан,
ғаразни хушомад билан яширинг, ана шунда омади-
нгиз келади.

А бу л в о с е к и р а д и.

А бу л в о с е. Мана, омадингиз келди, тақсир. Ассало-
му алайкум.

М а ж д и д д и н. Ваалайқўм ассалом. Келинг мав-
лоно Абулвосе!

Ш ай ху л и с л о м. Мавлоно кеч қолдилар. Лати-
фаларингизга муштоқ бўлиб ўтирибмиз.

А бу л в о с е. Атрофингиз латифаларга тўлуғ бўл-
ган чоғда, менинг латифаларимга муштоқ бўлуб ўтир-
ганингиз қизиқ, тақсир.

Ш ай ху л и с л о м. Қизиқларнинг кўзига ҳамма
нарса ҳам қизиқ бўлиб кўринади, шекилли.

А бу л в о с е. Тақсирим каромат қилдилар, қизиқ-
ларнинг кўзига тақсиримнинг май ичиб ўтириши ҳам
қизиқ кўринади.

М у н а ж ж и м. Бу май тақсиримнинг муборак со-
қолларида сузилган, шаръий май! (Кулишади.)

Ш ай ху л и с л о м. Бу гапларни қўйинг. Мен ҳам-
мадан ҳам улуғ шоиримиз, амир Низомиддин Алишер
Навоий ҳазратлари ҳақидаги латифаларингизни завқ
билан тинглайман.

А бу л в о с е. Ҳо, тақсир, биз Алишердан кула-
миз, Алишер биздан кулади, ким ҳақ, ким ноҳақ, танг-
рининг ўзи билади.

М а ж д и д д и н. Биз ҳақмиз. Бундан сўнг Алишер
устидан кула берамиз.

А бу л в о с е. Кула-кула ўлмангиз. Очилмасдан сўл-
мангиз. Юрагингиз тор экан, ҳасадлари бор экан, қон
ичишга зор экан, қилиғингиз кор экан, ишингиз мурдор
экан...

Ҳамма кулади.

М а ж д и д д и н. Э, бўлди, фолбинга ўхшаб жавра-
май ўлинг, нима бало, мени кўчиришга келдингизми?
(Кулги.)

А бу л в о с е. Кўчир десангиз кўчиравераман, ранги-
рўйингизни ўчиравераман.

Кулги кучаяди. Ҳу с а й н к и р а д и. Кулги тўхтади. Ҳамма ўрни-
дан туриб, таъзим қилади.

Ҳу с а й н. Ухў, базми жамшид қизиган экан-да,
кулгиларингиз осмони фалакка кўтарилмоқда.

М а ж д и д д и н. Кулгимизнинг осмони фалакка кўта-
рилиб, қуёшнинг қулоғига етканидан гоят хурсандмиз.
Мана, қуёш фалакдин ёнимизга тушдилар.

Ҳу с а й н. Қуёшсиз ҳам базмларинг равшан кўри-
нади.

М а ж д и д д и н. Қуёшнинг нурисиз (базмимиз доим
қоронғу...

А бу л в о с е. Бир ҳисобдан қоронғу бўлгани ҳам
дуруст... Бўлмаса, қуёшнинг ёруғида иблислигимиз
билиниб қолади.

Кулги. Ўтирадилар.

М а ж д и д д и н. Шоҳим нима истайдилар?

Ҳусайн (*кулиб*). Иблиснинг қўлидан бир пиёла шароб ичсам.

Маждиддин. Жоним билан шоҳим. (*Май қуйиб*.) Аммо қулларининг бир гуноҳини кечирсалар, сўнг қадаҳ сўнсам.

Ҳусайн. Қандай гуноҳ?

Маждиддин (*қадаҳ сўниб*). Улуғ вазир Алишерга, ариқ ишлари учун, хазинадин ваъда қилинмиш тўрт туман оқчани, ул жаноб юбормиш кишига бермадим.

Ҳусайн (*жаҳли чиқади*). Менинг фармонимни бузишга қандай журъат қилдинг!

Маждиддин. Шоҳим, Алишер ҳар хил иншоотлар деб, хазинани адо қилди. Хазинада тўрт туман эмас, икки туман ҳам йўқ.

Ҳусайн. Бекор гап!

Маждиддин. Менинг Алишерга ҳеч қандай шахсий ғаразим йўқ... Аксинча, Алишернинг шеър бобидаги истеъдодига тан берамиз... Аммо биздек ожиз қуллари учун, ҳар нарсадин азиз ва муътабар сиз эрурсиз.

Ҳусайн. Муддао нима? Хушомадларни эшитга бериб қулоқларим кар бўлган! Нима демоқчисен?

Маждиддин. Алишер тахтингиз атрофида айла-ниб юрган заҳарли илон.

Ҳусайн. Иғво! Ҳасад! Алишер ҳеч қачон менинг забун бўлишимни истаган эмас. Мен Алишерсиз, тебраниб турган тахтимни идора қилолмайман.

Маждиддин. Шоҳим, агар тахтингизни тебратиб турган Алишернинг ўзи бўлсачи?

Ҳусайн. Ҳасад! Иғво!

Маждиддин (*шоҳга мактуб узатади*). Мана Балхдин мактуб бор.

Ҳусайн (*хатни ўқиб*). Дарвиш Али кўзғолон кўтарибди?

Маждиддин. Шоҳим, буни, Навоий одамларининг сизга қарши очиқ бош кўтариши, деб англамоқ керак.

Шайхулислом. Бу ишда, албатта, Навоийнинг қўли бор.

Ҳусайн. Наҳотки?.. (*Пауза*.) Бирор ҳужжат, далил борми?

Маждиддин. Хўш... Ҳозирча қўлимизда ҳужжат йўқ... Аммо тахмин шундай.

Ҳусайн. Тахминлар билан иш қилиб бўлмайди. Маждиддин (*ёнидан шеър чиқариб, шоҳга беради*). Мана бу шеърни ўқинг.

Ҳусайн (*ўқийди. Ҳаяжонда*).

«Жаҳон ганжиге шоҳ эрур аждаҳо —
Ки, ўтлар сочар қаҳр ҳангомида.
Анинг коми бирлан тирилмак эрур
Маош айламак аждаҳо комида».

Алишер ҳаддан ошмоқда.

Шайхулислом. Мутлақо тўғри. Уни дарҳол жа-зога мустаҳиқ қилмоқ зарур.

Ҳусайн. Йўқ, бу мумкин эмас!

Маждиддин. Шоҳим, бўлмаса менда бошқа бир мулоҳаза бор.

Ҳусайн. Қандай?

Маждиддин. Дарвиш Али кўзғолонини бостиришга Алишернинг ўзини юборинг. Ё Алишер бу ишдин бўйин товлайдию, сиз унинг бу жинойтда қўли бор эканини аниқлайсиз, ё Алишер бориб фитнани бартараф қила-дию, ташвишдин қутуласиз...

Ҳусайн (*ўйланади*). Бу маслаҳат чакки эмас (*май ичади*).

Мулозим киради.

Мулозим (*таъзим билан*). Улуғ амир Низомиддин Алишер Навоий ташриф буюрдилар...

Ҳусайн. Кирсин!

Мулозим чиқиб кетади. Ўтирганлар мажлисга интизом беришга тиришадилар. Алишер киради. Ҳамма уни қуюқ хушомад билан қарши олади

Ҳусайн. Марҳамат, Алишер!

Шайхулислом. Тақсирим бағоят яхши фурсатда йўқладилар.

Маждиддин. Қадамингизга ҳасанот.

Мунажжим. Бахт юлдузини кўришга муштоқ эдик.

Навоий. Илтифот ва марҳаматларингиз учун го-ят миннатдормен (*ўтирадилар*).

Ҳусайн. Алишер, мен хазинанинг аҳволидан бе-хабар сизга пул ваъда қилган эканмен.

Навоий. Мен шоҳимнинг ваъдалари чин ва муъ-табар деб, ишонган эдим.

Ҳусайн. Мавлоно Маждиддиннинг айтишига кўра, хазинада ақалли икки туман ҳам оқча қолмабдур.

Навоий. Мавлоно Маждиддин айткан бўлсалар ишонмоқ керак, чунки Мавлоно ҳар нарсадан хабардор.

Маждиддин. Шоҳим тўғри айтдилар.. Хўш... Хазинанинг аҳволи оғир, харажатлар кўп.

Навоий. Сўзларингизга ишонмоқ керак.

Маждиддин (*асабийлашади*). У ҳолда кинояларингизнинг маъноси нима?

Навоий. Харажатларни очиқ билмоқ истаймен.

Маждиддин. Ҳаммаси аён, иншоотларга ва...

Навоий (*сўзини бўлиб*). Мавлоно, сиз ҳеч кимга аён бўлмаган харажатлар ҳақида сўзланг.

Маждиддин (*безовта, асабий*). Бунча суриштириб қолдингиз? Ахир, сиз шоҳимнинг хазинаси ҳақида сира ҳам эмас эдингиз-ку?

Навоий. Мен шоҳимнинг халқи ҳақида ҳам еймен.

Шайхулислом (*кесатиб*). Яъни авом ҳақида?

Навоий. Ҳа, тақсир, авом ҳақида...

Шайхулислом. Осмон билан ерни фарқ қилабилиш даркор, Алишер!

Навоий. Осмондаги дабдабали, аммо фойдасиз чақмоқ бўлишдин кўра, ерда бир тутам олов бўлиб, бир ғарибнинг қозонини қайнатмоқ афзалдур.

Ҳусайн. Алишер, мен сизни дўст деб тушунар эдим.

Навоий. Ҳали ҳам худди шундай деб тушунинг.

Ҳусайн. У ҳолда бу гапларингизни нима деб оғламоқ керак?

Навоий. Сўзларим беғараз.

Ҳусайн (*шеърни узатиб*). У ҳолда мана бу шеърингизни нима деб тушунмоқ лозим?

Навоий (*шеърни кўриб*). Мен буни золим шоҳлар тўғрисида ёздим. Мен сизни мамлакатда адолат ўрнатадиган шоҳ деб тушунамен. Таажжуб.

Ҳусайн. Таажжубланадиган ери йўқ.

Навоий. Таажжубланадиган ери шундаки, мен бу парчани бугун ёзиб эрдим, ҳали ҳеч ким кўрмасдин туриб, жанобингизнинг қўлларига тушиб қолибдур (*ўтирганлар ноқулай вазиятда қолади*).

Шайхулислом (*ноқулай жимликни бузиб*). Улуғ амир бунга таажжубланмасалар ҳам бўлади. Дун-

ёда бундин зиёдароқ таажжуб қиладиган ҳодисалар бор.

Навоий. Масалан?

Шайхулислом. Масалан, жанобларининг Дарвиш Али билан муносабатлари қалай?

Навоий. Нима бўлибди, бирор гап борми?

Ҳусайн. Бирор гап борлигини ўзингиз билсангиз керак?

Навоий. Шубҳаларингиз ноўрин, шоҳим.

Ҳусайн. Алишер, мен сизни бундай вазиятда биринчи дафъа кўриб турибман. Муғомбирлик сизга ярашмас экан.

Навоий. Шоҳим, мен ҳузурингизга ўринсиз таъналар эшитгани келганим йўқ.

Ҳусайн. Балҳдин чопор бор, инингиз Дарвиш Али салтанатга қарши бош кўтарибди.

Навоий (*ҳаяжонда*). Дарвиш Али бош кўтарибди? Сабаб?

Маждиддин. Сабабини сиз биласиз.

Навоий. Мен ҳали сизга ўхшаб фитначи бўлганим йўқ!

Маждиддин. Исёнчи билан тил бириктириб, салтанатга чанг солишнинг номини нима дейдилар?

Навоий. Шоҳим, ўлимдан хабарим бор, аммо бу гаплардин хабарим йўқ!

Ҳусайн. Улуғ амирнинг бу жавоблари бизни қааноатлантирмайди.

Навоий. Шоҳим мендан нима истайдилар?

Ҳусайн. Улуғ амирнинг кўнгли бизга рост бўлса, Дарвиш Али тўполонини бартараф қилиш ва фитначини тириклай тутиб, бунда келтиришни ўзларига ҳавола қилсак.

Навоий, бошини қўй солиб жим қолади.
Бошқалар диққат билан унга тикилади.

Навоий (*бошини аста кўтариб*). Яхши, шаҳаншоҳнинг фармонларини ижро этишга тайёрмен.

Ҳусайн. Миннатдормен, Алишер! Балонинг олдини тезроқ олиш учун ҳозироқ йўлга тушишингизни илтимос қиламен. Дарвиш Алига уқдиринг, ёмон ниятларидин қайтсин, ҳузуримга келсин, саройда энг яқин аёнларимдин бўлуб хизмат қилгусидур. Оқ йўл!

Навоий. Шоҳим, бир илтимосим бор!

Хусайн. Марҳамат.
Навоий. Амир Мажиддин саройдан узоқлаштирилсин.

Ҳамма таажжубда.

Хусайн. Сабаб?

Навоий. Давлатимизни яксон қилмоқчи бўлган хоинга салтанат даргоҳида ўрин йўқ!

Мажиддин. Тухмат!

Навоий. Тафтишлар шуни кўрсатдики, Ёдгорбек кўзғолонида бу одамнинг ҳам қўли бўлган.

Мажиддин. Бўхтон! Ифво!

Навоий. Тафтиш тамом бўлмагани ҳолда, Ёдгорнинг бошини олдириб юборишни нима деб фаҳмлаш керак!

Хусайн. Қачон? Ким олдириб юборди?

Навоий. Шу бугун, улуғ вазираингиз?

Хусайн (*дарғазаб*). Нечун?

Мажиддин (*шошади*). Ахир, шоҳим... маълум бўлган жиноятни ҳадеб текшира беришдин не фойда?

Навоий. Бу одам Ёдгорни хазинангиздаги олтинлар билан таъмин қилиб турган.

Мажиддин. Тухмат! Қани далил!

Навоий (*қўйнидан мактуб чиқариб Хусайнга беради*). Мана далил!

Мажиддин шошади. Хусайн қоғозга кўз югуртириб чиқиб, ғазабга келади. Қоғозни ғимжилаб, Мажиддиннинг юзига уради.

Хусайн. Хоин! Жосус! Бу муттаҳамнинг бошидин вазирлик кулоҳини олинг!

Мулозимлар Мажиддиннинг бошидан кулоҳини оладилар.

Навоий. Шоҳим, бошини кулоҳидин енгиллатдингиз, энди бўйнини бошидан енгиллатинг!

Хусайн. Жаллод!

Шайхулислом, Мунажжим шошиб чиқиб кетадилар.

Навоий. Хайр, шаҳаншоҳ, мен кетдим.

Хусайн. Оқ йўл!

Навоий кетади. Жаллод киради.

Мажиддин (*қаттиқ ҳаяжонда*). Шоҳим, бу ҳужжат қалбаки ҳужжат! Мени ноҳақ ўлдириб, сўнг пушаймон бўласиз.

Хусайн. Сени шу чоққача ўлдирмаганимга пушаймонмен.

Мажиддин. Мени ўлдиришдин аввал тожи тахтингизнинг душмани ким эканини аниқ билиб олинг.

Хусайн. Аниқ билдим, тожи тахтимнинг душмани сен экансен.

Мажиддин. Тожи тахтингизнинг душмани ким эканини, Дарвиш Али кўзғолонининг қандай ҳал қилиниши кўрсатиб берур. Шоҳим, Дарвиш Али кўзғолони бартараф қилингунча сабр этинг.

Хусайн. Иблис, яна ҳийлага кўчмакчисен.

Мажиддин. Агар ҳийла қилсам, каломулло урсун!

Хусайн (*чўчиб тисарилади*). Каломулло урсун?

Мажиддин. Қасамёд қиламен, ёлгон айтсам каломулло урсун! Алишер ўз жиноятларини яшириш учун, мени қурбон қилмоқчи. Муҳлат беринг, Алишернинг жиноятларини исбот қиламен, сизни ҳалокатдин қутқарамен. Хазинангизни бойитамен, ҳарамингизни ҳурлар билан тўлдирамен, сўнгра майли, бошимни кесинг, амрингизга мунтазирмен (*бош эгади*).

Хусайн (*чуқур ўйга чўмади*). Ерда ғижимланиб ётган қоғозни олади, оғир сўрайди). Бу қалбаки ҳужжат, деб ўйлайсанми?

Мажиддин. Каломулло урсун, қалбаки ҳужжат!

Хусайн (*ўйланади*). Узун пауза. Сўнг бир қарорга келгандек бўлади). Кулоҳингни кий.

Шоҳ ўйланганича чиқиб кетади. Мажиддин кулоҳини кияди.

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ ҚҰРИНИШ

Қулмуҳаммаднинг ҳовлиси. Гули супада ўтириб, Навоий тақдир қилган девонни мутулаа қилмоқда.

Гули (*ўқийди*).

Ўн сакиз минг олам ошуби агар бошиндадур,
Не ажаб чун сарв нозим ўн сакиз ёшиндадур.
Деса бўлғойким, яна ҳам ўн сакиз йил ҳусни бор,
Ўн сакиз ёшинда мунча фитнаким, бошиндадур.
Ўн сакиз йил демангиз, юз йил умр сурса нетонг,
Ҳуснишоҳи бу балоларким кўзу қошиндадур.

(*Девонни бағрига босади.*)

Фазал эрмас, бу бир меҳри гиёдур,
Мунаввар айлаган дилни зиёдур.
Фазал ҳам шунчалар ширин бўлурму?
Вафо нури билан лим-лим тўлурму?

Қундуз киради.

Қундуз.

Вафо нури билан тўлсин дилингиз...

Гули.

Келинг. Оҳ, шунчалар ширин тилингиз...

Қундуз. Навоийданми?

Гули. Ҳа, менга битибдур.

Қундуз. Мусаффо ишқини изҳор этибдур.

Гули.

Бу ишқ бахт йўлида сўнмовчи машғал,
Бу ишқ бирлан бўлур ҳар мушкулим ҳал.

Қундуз.

Навоийдек кишининг ёри бўлмоқ,
Шеър даҳосининг дилдори бўлмоқ —
Саодатдур буюк. Сиз бахтиёрсиз..

Гули.

Фақат гул бўлмас эркан, асти хорсиз:
Бу олтин севгининг ҳижрони аччиқ.

Қундуз.

Жудолик чоғининг ҳар они аччиқ,
Бироқ дил мулкининг гулзоридур ишқ.

Гули. Гаҳ ошиқ қалбининг озоридур ишқ.

Қундуз. Ҳаёт, иқбол, севинчининг ёридур ишқ.

Гули. Гаҳи ғам-қайғунинг бозоридур ишқ.

Қундуз. Эрур севги кўнгил мулкида бир шоҳ.

Гули.

Ўзи ҳам ўлдурур, ҳам тиргизур, гоҳ —
Кўнгулни гул этар, гоҳ пора-пора.
Ўзи ҳам дард берур, ҳам дардга чора...
У кун гулзор аро ушлаб қўлимдин,
Деди, айлаб халос ҳижрон ўлимдин:
«Қилиб тўй, сўнг бўлурмиз, бирга доим,
Сени кўп кўрмасин менга худойим...»

Қундуз. Демак, тўй тез.

Гули. Яқин кунларда.

Қундуз. Оҳ, соз.

Гули. Саодат қушлари бошимда парвоз.

Ғамгин ҳолда Қулмуҳаммад киради.

Отажон не хабарлар бор?

Қулмуҳаммад. Э... Сўрама қизим. Дунёнинг ишлари курсин.

Гули. Яна не бало юзланди?

Қулмуҳаммад. Балҳда Дарвиш Али бош кўтарибди. (*Ҳаяжон.*)

Гули (*қаттиқ ҳаяжонда*). Ё раббий! Алишер қаерда?

Қулмуҳаммад. Исённи бостириш ва Дарвиш Алини тириклай тутиб келтириш учун, шаҳаншоҳ уни кеча кечқурун саройдан тўғри Балҳга жўнатибди.

Гули. Акани укага қарши йўллаш, аканинг қўли билан укани банд этиш, иблиснинг ҳам ақлига келмайдиган иш.

Қулмуҳаммад. Яқин кунларда машъум ҳодисалар юз берадиганга ўхшайди. Бугун тонг билан Жалолдинни ҳибсга олибдилар.

Гули. Ё раббий! Бу ёмон фол... (йиғлайди.)

Қулмуҳаммад. Йиғлама қизим, Алишерга ҳеч нарса бўлмайди. Алишернинг орқасида бутун халқ турибди.

Ташқаридан овоз. Устоз бормилар?

Қулмуҳаммад. Биров келди, сизлар боққа чиқинглар, қизлар. (Чиқиб кетади.)

Гули. Ё раббий, ким бўлса экан? (Боққа чиқиб кетади.)

Қулмуҳаммад Маждиддинни бошлаб киради.

Қулмуҳаммад (таъзим билан жой кўрсатади). Қани, амир, марҳамат.

Маждиддин (ўтиради). Бисмиллоҳи раҳмонир раҳим. (Фотиҳа ўқийдилар.)

Қулмуҳаммад. Хуш келибсиз, амир.

Маждиддин. Хурсанд бўл, Қулмуҳаммад, бошингга бахт қуши қўнди.

Қулмуҳаммад (хавотирда). Иншоолло, айтканингиз келсин, амир.

Гули билан Қундуз ҳаяжон ичида қулоқ соладилар.

Маждиддин. Шаҳаншоҳ сени падар, қизингни малика қилмоқчи.

Гули. Оҳ... (Қундузнинг кўксига бошини қўяди.)

Қулмуҳаммад (зўр ҳаяжонда). Шаҳаншоҳнинг бизга бўлган илтифотлари учун миннатдормиз... Аммо... аммо қиз унашилиб қўйилган...

Маждиддин. Алишерга, шундайми? Бу гапдан шаҳаншоҳнинг хабарлари бор.

Қулмуҳаммад. У ҳолда нечук бу жафо?

Маждиддин. Муҳаббат! Қизингга бўлган муҳаббат!

Қулмуҳаммад. Шаҳаншоҳ қизимни олгунча, бошимни олсалар, менга зўр шафқат қилган бўлур эдилар.

Гули ҳаяжонда қулоқ солади.

Маждиддин. Шаҳаншоҳнинг талабини рад қилсанг, бошинг кетиши турган гап. Сенинг бошинг кетса майлигаю, аммо Алишернинг боши кетмасун.

Қулмуҳаммад. Сабаб?

Маждиддин. Шоҳ қизингнинг васлига етиш йўлида нимаики кўндаланг келса, ўртадин шартта олиб ташлашга қатъий қарор берган. Ҳозир пайт нозик. Дарвиш Али кўзғолони муносабати билан, шаҳаншоҳнинг Навойига қарши ғазоби кучайган. Шундай бир пайтда Навойини кўндаланг қилиб, шоҳнинг талабини рад этишинг, ёниб турган ўтга ёғ қуйиш билан баравар бўлур. Шаҳаншоҳга баҳона топиб берасан, Навойи ҳалок бўлур. Қизингнинг ҳарамга бориши муқаррар. У ҳолда Навойини ҳалок қилиб, сўнг бориши мақбулми ё ҳалок қилмасдан бориши мақбулми? Қизингнинг ақли бўлса улур шоир Навойининг ҳалокатига йўл қўймас. Сен, биз, қизинг майли ҳалок бўлайлик, аммо буюк Навойи ҳалок бўлмасун! Гап шунда!..

Қулмуҳаммад. Бошимизга оғир савдо солиб қўйдингиз, амир.

Маждиддин. Ҳе... тақдир экан, Қулмуҳаммад тақдир, қандай қилайлик. Менга қолса шундай бўлсин дебманми? Ҳа... Чуқурроқ мулоҳаза қилиб кўр. (Сукунат.)

Қулмуҳаммад. Ўйлашиб кўрамиз, амир.

Маждиддин (қўзғалади). Ҳа, жавоби букун оқшомдин кеч қолмасин.

Қулмуҳаммад. Яхши, амир (чиқадилар).

Ешларини арта-арта қизлар ва йиғлаб она чиқади. Гули онасининг бағрига ташланади.

Гули.

- Нечун туғдинг мени, бахти қарони?
- Балоба мубтало, мотамсарони?
- Мурувват билмаган кунлар учунми?
- Жафокаш, бераҳм тунлар учунми?

Хосият.

Онанг ўлсун болам, қандай қилаймен.
Туғибменки сени, бахтинг тилаймен.

Қулмуҳаммад киради.

Гули.

- Унут бахт сўзини, оғзингга олма!
- Хаёл у биз учун, қўй доғда қолма!

Фирибгар, бевафо бир қуш эрур бахт,
Қўнар жойи анинг қон сачраган тахт.
Хароб ўл, золим, эй, бахтингга лаънат!
Зулм шоҳи, разил тахтингга лаънат!

Қулмуҳаммад. Тилингга берма эрк.
Гули. Кессин тилимни!
Хосият. Қизим, кул қилмагил ожиз дилимни.

Гули.
Агар истар эса бошимни олсун.
Танамни бурдалаб ўтларга солсун.
Бу бирлан марҳамат қилгай менга шоҳ.
Халос эткай меци кулфатдан... Эвоҳ,
Тариқи зулм ила кин бунча бўлгай,
Жафо қилмоққа ойин бунча бўлгай.

Қундуз.
Киши гар кўксини юз пора қилсун,
Фалакнинг зулмига не чора қилсун.

Қулмуҳаммад.
Қизим, тақдир экан, тақдирга тан бер.
Итоат қилмаган охирда ғам ер.

Гули.
Фалак... тақдир... Қазо... Оҳ қандайин ном.
Заҳар-заққум қуйиб ич, деб тутар жом.
Фалакнинг ҳар иши зулм ила найранг.
Ёруғ оламини, у, қилмиш менга танг.
Саодат боғини зулм этди барбод.
Фалакнинг жавридин, озоридин дод!..

Қулмуҳаммад.
Қизим, ундай эса йўқ, деб жавоб бер.

Гули.
Йўқ, асло! Бўлмасин қурбон Алишер!
Қўйинг, эл булбули боз сайрасун оз!
Қўйинг, юрт бахтини мадҳ айлаган соз —
Вақтсиз синмасин. Шоҳона ижод
Тугалмай қолмасин... Мен қайда? Ҳайҳот...
Мен оддий бир киши, у элга бошдур.
Агар мен шамъ эсам у бир қуёшдур.
Анинг-чун, майлига, қурбон бўлай мен,
Бало шамширига қалқон бўлай мен.

Хосият. Қизим, жоним болам, қўрқитма зинҳор.

Гули.
Нетай, шум толеим гар айласа хор.
Жимлик. Гули йиғлайди. Сўнг секин.
Жавоб айтинг бориб, мен, майли рози...
Мусаффо севгининг оҳ... синди сози...

Қулмуҳаммад чиқа бошлайди.
Фақат шартим: бир ой ёндашмасин шоҳ!
Бир ой муҳлат сўранг!.. Бахтим қаро... Оҳ!..

Қулмуҳаммад чиқа бошлайди.
Хосият.
Онаниг ўлсун болам, юргунча мундоғ,
Сени ғам қўйнида кўргунча мундоғ.

Гули.
Нетай ғам аждари бахтим ютубдур.
Қуёшимнинг юзин зулмат тутибдур.
Не бўлгай эрди чархи зулм пеша,
Мени ундан жудо қилмай ҳамиша,
Юрар чоғида йўлдош бўлсам эрди,
Турар чоғида қўлдош бўлсам эрди.
Фақат, ҳайҳот, қани ул севгили ёр?
Балолар домига бўлдим гирифтор.
Бу қандай ҳол эрур, ҳайҳот, ҳайҳот!
Нетар жонимни олсанг, эй ажал, бот!

Парда

ОЛТИНЧИ ҚУРИНИШ

Навоийнинг ҳовлиси: Мансур китоб мутолаасига машғул.

Мансур. Бир ўлимнинг азоби мени телба қила ёзди.
Алишер, энди сен, бу ҳисобсиз азобларни қандай кўта-
ра оласен? Миянги пўлатдин, асабларинг темирдин бўл-
са ҳам, бу оғир мусибатларга бардош беролмас. Мағрур
Алишернинг сувдан чиқариб ташланган балиқдай жонса-
рак, ини бузилган қушдай безовта бўлиши, қасос билан
тўлган юрагимга тасалли беради.

Маъюс ҳолда Абулмалиҳ киради.

Абулмалиҳ. Кетканига бугун расо бир ой бўлди. Нега бунча ҳаяллади экан?

Мансур. Улуғ одамнинг иши ҳам улуғ, бирор муҳим иш чиқиб ушланиб қолгандур-да.

Абулмалиҳ. Охири бахайр бўлсун. Бу ҳаяллаш бечиз эмас.

Мансур. Ҳа, яна ёмон туш-муш кўрдингми?

Абулмалиҳ. Туш-мушку кўрганим йўга... Аммо юрагимда аллақандай кўрқинчли шубҳалар бор.

Мансур. Чунки фикринг бузуқ, хаёлинг эгри. Шунинг учун ҳамма нарса сенга шубҳалик бўлиб кўринади.

Абулмалиҳ. Бўлмаса нима учун бу воқиаларнинг ҳаммаси Алишер кетгандан сўнг юз берди?

Мансур. Тақдир, Абулмалиҳ, тақдир.

Абулмалиҳ. Э... Уша, тақдир... Тақдир! Бу тақдир эмас, хиёнат!

Мансур. Тилинг жуда узун, қулвачча, қисқартириб қўямасинлар, деб, кўрқамен.

Абулмалиҳ. Ҳақ сўз учун тилимни кесадиған бўлсалар, кесаберсинлар, беквачча!

Мансур. Чақки қиласен, дўстим, кейин дунёга келганига пушаймон бўласан.

Абулмалиҳ. Э, дунёга келганимга кўпдан пушаймонмен. Бу нима ахир, дунёми ё кушхонами?

Мансур. Ошингни лиширсангчи! Дунё тўғрисида қайғуришни сенга ким қўйибди? Дунё тўғрисида қайғурадиганлар бор.

Абулмалиҳ. Дунё тўғрисида қайғурадиганлар хўроз уриштириш, каптар учириб ўйнаш, олтин қадаҳларда май ичиш билан овора.

Мансур. Бордию, сен шоҳ бўлиб қолсанг, нима қилар эдинг?

Абулмалиҳ. Муттаҳам бекларни қиличдан ўтказардим... Бемаъни урушларни тўхтатардим, юртни обод қилардим. Алишерга мадад берардим.

Мансур. Уҳў! Дахмазанг каттаю! Бироқ сенга ўхшаш таги пастлардан подшо чиқмайди-да.

Абулмалиҳ. Подшолик бошингда қолсин. Подшо бўлай деб, кўзим учиб тургани йўқ! Подшо бўлиб халқнинг уволига қолишга кимнинг тоқати бор экан? Гапнинг сирасини айтаман-да, аслзода.

Мансур. Хўп, бўлди, Абулмалиҳ пошшо, ётайлик, тун оғиб қолди. (Эшик тақиллайди.)

Абулмалиҳ. Келди. (Эшикни очади.)

Соҳибдоро киради.

Соҳибдоро. Бугун ҳам келмадимми?

Абулмалиҳ. Йўқ. Мавлоно, шу чоққача ухламаб-сиз?

Соҳибдоро. Ташвиш зўр бўлса, уйқу қочади.

Абулмалиҳ. Бирор машъум ҳодиса юз бермасми-кан?

Соҳибдоро. Бу кечаю кундузда ҳар бир машъум ҳодисанинг юз бериши мумкин. Бало бир келгандан сўнг, устма-уст кела беради (эшик тақиллайди).

Абулмалиҳ. Келди чоғи (эшикни очади).

Жомий киради.

Жомий. Келмадимми?

Соҳибдоро. Йўқ, тақсир.

Жомий. Ё раббий! Соҳибдоро, ахир бундин ортиқ кутиш мумкин эмас. Тездан Алишер олдиға жўнанг, уни воқиалардин огоҳ қилинг.

Соҳибдоро. Пирим, мени ўлимга йўлланг, бораё, аммо бу оғир мусибатлар ҳақида хабар етказиб, Алишерга озор бериш вазифасини менга юкламанг.

Жомий. Биламан, азизим, бу вазифа ўлимдан ҳам оғир, аммо не чора? Бориб шоирни эҳтиёт қилиш керак, унга бирор шикаст етмасин.

Оғир жимлик. Жимлик Алишернинг хурсанд бир ҳолда кириб келиши билан бузилади. Унинг ёнида бошдан-оёқ қуроллаған Турдибой.

Навоий. Салом, дўстлар!

Жомий. Алишер!

Навоий. Салом, устод!

Абулмалиҳ. Пирим! (Кўришадилар.)

Жомий ёшини артади. Фотиҳа ўқилади.

Навоий. Азизлар, сизларни соғинтириб қўйганим учун узр сўраймен! Аммо айб менда эмас. Шаҳаншоҳ орқамдин мактуб қўндириб, Балҳда узоқроқ туриб адолат ўрнатишимни, сўнгра мамлакатимизнинг бошқа шаҳарларига ҳам ўтиб келмоғимни илтимос қилган эдилар. Балҳдин Машҳадга, ундин бўлак шаҳарларга ўтдим. Қиш-лоқларда бўлдим. О, қандай меҳнатсевар халқимиз бор.

Фақат йўлларда кўзга ташланувчи қовжираган далалар, қақраган қишлоқлар кўнгилларни ғамгин қилади... Қишлоқ аҳлларига ариқлар чиқариб, халқни сувга маъмур қилмоқчи бўлганимизни айтдим. Кўзлари севинч ёшларига тўлди, ҳаққимга дуо қилдилар. Пирим, шу соф кўз ёшлар хурмати, ариқ қазиш ишларини кучайтирамиз. Ҳозир барча имконият мавжуд. Мамлакат тинчиди, шохни зулм йўлига бошламоқчи бўлган фитначи ўргимчак янчилди. (*Ҳамма жим.*) Нечун жимсиз? Ташвишли кўри-насиз?

Жомий (*огир*). Алишер, бахтга қарши ҳали ўргимчак ҳаёт.

Навоий. Нечук? Маждиддин ҳаётми? Шоҳ кўз олдимда жаллодга буюрган эди-ку!

Жомий. Макр-ҳийла қаршисида шоҳлар ҳам бўйин эгади, Алишер.

Навоий (*ҳаяжонда*). Дарвиш Али қаерда?

Жомий. Зиндонда.

Навоий фожиани англай бошлайди. Унинг юзларини ғазаб ва ғамгинлик қоплайди. Огир жимлик.

Навоий. Макр-ҳийла... Алдаш... Яшашнинг нақадар ярамас усуллари! Макр-ҳийла ожизларга қурол, олчоқларга қалқон, юзсизликнинг ниқоби! (*Пауза.*)

Ниҳони игна санчар ёрлардин,
Мунофиқ қалбаки дилдорлардин,
Яширмай найза санчар ёвлар ортиқ!..
Эмиш хўрлик, ҳақорат, ҳийла тортиқ
Садоқатлар билан қилган ишимга,
Зарур деб, эзгу деб билган ишимга.

Соҳибдоро.

Ҳаёсиз билмагай ҳеч вақт вафони.
Вафога олмашур шоҳлар жафони!.

Навоий.

Қўйинг, майли, алар билгунча қилсун!
Зулм чақмоқлари, майли чақилсун,
Ёвузлик денгизи, майли қутурсун,
Ҳасад тўлқунлари қирғоққа урсун,

Муқаррар, оқибат бизнингча бўлғай.
Адолат нурлари оламга тўлғай.

(пауза.)

Халойиқ нафъидур ҳарнеки билдик,
Халойиқ билса бас ҳарнеки қилдик.
Қалай ишлар? Ариқ биткандур албат?

(Жимлик.)

Нечун жимсиз? Нечун?

Жомий. Юз берди кулфат.

Навоий. Не кулфат?

Жомий. Тинчланинг.

Навоий. Сўзланг!

Жомий.

Шаҳаншоҳ.

Ариқ қазмоқ ишин тўхтатди...

Навоий. Эй воҳ...

Жомий.

Ариқ кавловчилар дуч келди зарбга,
Сафарбар бўлдилар майдони ҳарбга.

Навоий.

Оловга ташламиш шоҳ бизни алдаб.
Нечун бу хилма-хил найранг? Қизиқ гап.

(Пауза.)

Жалолиддин қани? Қаерда?

Жомий. Сўрманг.

Навоий. Нечун?

Жомий. Айтай, фақат озурда бўлманг.

Навоий. Қани? Тез сўзлангиз!

Жомий.

Қирқилди боши.

Хунар осмоннинг сўнди қуёши.

Шаҳаншоҳ бирлан Маждиддин баногоҳ

Тўсатдан бошини олдирди...

Навоий.

Эй! Воҳ!

Бу хўрлик! Бу ситам! Бу қонли ваҳшат!

Бу зулмат! Бу жафо! Бу зулм! Бу даҳшат!
Гуноҳи не эди у тилла бошнинг?
Гуноҳи не эди порлоқ қуёшнинг?

Жомий.

Ғазаб тигин чиқарса подшоҳлар,
Жиноятчи бўлурлар бегуноҳлар.

Навоий.

Жавоҳир сақлаган денгиз эди у.
Хунар, фан бобида тенгсиз эди у.
У санъат юртининг шунқори эрди.
У элнинг ифтихори, ори эрди.
Эди қилмишлари пок, ҳам ўзи пок,
Дили пок, ҳам тили пок, ҳам сўзи пок.

Жомий.

Кўнгил бўлса агар ҳар қанчаким пок,
Бўлар у шунчалар кўпроқ аламнок.

Навоий.

Ажал кўксини пора-пора қилмиш,
Ачинмай бағрини садпора қилмиш.
Етилгунча яна у сингари зот,
Ва санъат бобида бўлгунча устод,
Қуёш юз йилча нур сочмоғи лозим,
Баҳор юз карра гул очмоғи лозим.

Ҳамма жим, бошини қуйи солиб, Навоийни тинглайди. Жомий,
Абулмалиҳ қўз ёшларини артади. Эшик тақиллайди. Мансур эшик-
ни очади, рўмолга бурканган Қундуз киради. Ҳаммада саросима-
лик.. Навоий ҳаяжон ва таажжубда.

Бу ким?

Қундуз. Қундуз...

Навоий.

Неҳол, бевақт юрибсен?
Гапиргил! Не сабабдин жим турибсен?

Қундуз. Гули хаста...

Навоий. Нечук?

Қундуз. Йўқлайди сизни...

Навоий.

Не кулфат қуршамиш бечора қизни?
Қаерда? Уйдами? Қай хилда аҳвол?

Қундуз. Ҳарамда, сўнгра...

Навоий.

Ё раббий, бу не ҳол?
Тушумми ёки бу ўнғумми. Танграм?!
Бу машъум муждани ким шарҳ этар? Ким?

Жомий. Фалакнинг зарбига лозим чидашлик.

Навоий.

Фалак солмиш менинг қалбимга ғашлик.
Йиқил золим фалак, чархи ситамкор!
Балолар домига қилдинг грифтор!
Йиқил устимга, эй гардун, йиқил тез!
Йиқил, бошимни янч! Гавдамни бос, эз!

Навоий, орқасидан Қундуз чиқиб кетади.

Жомий.

Чиқинг тез! Қайтаринг! Мансур, югур, бор!
Ҳарамга бормасун, йўл қўйма, зинҳор!

Парда

ТҮҮРТИНЧИ ПАРДА

ЕТТИНЧИ КҮРИНИШ

Ҳарам. Соцлари паршон, озғин Гули тўшакда ётибди. Нозик кўллари билан, Алишер берган девонни кўкрагига босган. Енида энага.

Гули.

Ҳамон едимдадур: гул чоғи эрди,
Кўришкан масканим гулбоғи эрди...
Очилган ранг-баранг гуллар чаманда,
Қуёшда барқ уриб айларди ханда...
Сочилган инжудек баргларда шабнам.
Ўпиб гул баргини ел ўйнаган дам...
Очиб гул дафтарин булбул ўқурди,
Муҳаббат ҳақида дoston тўқурди...
Эсимда бахтиёр, осуда кунлар.
Муборакбод этиб бахтимни, гуллар
Табассум айлаган дамлар эсимда.
Севинчдин кўздаги намлар эсимда...
Эсимда, қутқариб ҳижрон, ўлимдин,
Гапирган гаплари ушлаб қўлимдин:
«Қилиб тўй, сўнг бўлурмиз бирга доим,
Сени кўп кўрмасин менга худойим...»
Фақат, ҳайҳот, мени кўп кўрди сенга,
Ажал ўз заҳрини ичкизди менга...

Энага.

Болам, тинчингни ол, безовта бўлма.
Ҳадеб беҳудага ғамларга тўлма.
Шукур қил тангрига, бир сз дурустсен.

Гули. Шукур... Ёрим учун қурбон бўлурмен...

Энага.

Ҳали бир гунча сен, келгай баҳоринг.
Очилгайсен, ҳали кулгай наҳоринг.

Гули.

Ажаб бир гунчамен, келмас баҳори...
Очилмас ҳеч қачон, кулмас наҳори.

Энага. Нечун жоним қизим?

Гули. Оҳ...

Энага. Сўзла!

Гули.

Сўрманг.
Ҳақиқий гунчамен, дил гунчадек танг.
Ҳақиқий гунчамен, дардим ниҳондур.
Ҳақиқий гунчамен, бағримда қондур.
Фақат фарқим шуким, гунча очилгай,
Қуёшдин нур эмар, ҳам ханда қилгай.
Мен очилмай туриб сўлдим умрбод.
Мени унга худо кўп кўрди... Ҳайҳот...
Кўзимдан сочилур охирги ёшим.
Қачон келгай экан порлоқ қуёшим!?

Энага. Сабр қил, жон болам, ҳозир келур.

Гули.

Оҳ...
Қуёшдин нур олиб кулган каби моҳ.
Кулардим сўнгги бор у келса мен ҳам.

Энага. Яқин қолди келур, албатта.

Гули.

Қайдам...
Кўралмай қолмасам...

Энага. Қўй!

Гули. Балки келмас.

Энага. Болам, не бўлди сенга? Йиғлама, бас, сабр

қил.

Гули. Ранжигандур балки мендан...

Энага. Нечун, жоним болам, ранжийди сендан?

Гули.

Жаҳон ғийбат ила бўҳтонга қондур.
Қиличдин, найзадни бўҳтон ёмондур.

Энага.

Навой ҳеч қачон бўҳтончиларга
Қулоқ солган эмас, солмас уларга.

Гули.

Эна, рост айтасиз! Рост, худди шундай!
Келиб равшан қилур кулбамни кундай!

Ҳаяжонда Алишер киради.

Навой.

Кўзим чиқсун сени кўргунча мундоқ.
Кесилсун тил сени сўргунча мундоқ.

Гули.

Алишер, номусим, орим ўзимда,
Алишер, йўқ сира ёлгон сўзимда.

Навой.

Ишончим зўр, гулим, сен соф эурсен.
Баҳор осмонидай шаффоф эурсен.
Тубанлик чангиндин холи фалаксен.
Парисен, гул юзим, ҳурсен, малаксен.

Гули.

Дуруст, софмен... фақат... бахти қаромен.
Саодатдин йироқ мотам саромен.
Тириклик битдию сақланди исмат,
Алишер, найлайн, шул бўлди қисмат.

Навой.

Гулим, англлат бало қайдин ёпишди?
На савдолар азиз бошинга тушди!

Гули.

Менинг дардимни қўй, қўзғатмагил... оҳ...
Сени кўрдим шу бас, алҳамдулиллоҳ...

Навой.

Тушунтур, қийнама! Англлат, бу неҳол?

Гули.

Саодат гунчасин зулм этди поймол.
Фақат бир илтимос, кўркам чаманда,
Очиб гул гунчалар этканда ханда,

Саҳарлаб, қилмайин одатни канда,
Кириб гулзор аро сайр айлаганда,
Тилаб гуллар висолин мисли Фарҳод,
Чаман булбуллари қилганда фарёд,
Жувонмарг гунчани ҳам эсла, ёд эт.
Унутма, донмо руҳимни шод эт...

Навой.

Умидсиз бўлма ҳеч, ўйнаб кетарсен.
Севинч гулзорида парвоз этарсен.

Гули.

Алишер, не учун хўрлик яралган?
Нечун жабру ситам, зўрлик яралган?

Қўлида яланғочланган қилич, тунги кийим билан Ҳусайн кириб
келади. Энага қичқириб юборади. Гули саросимада, Навой ға-
забли, жим.

Ҳусайн. Ҳайҳот, бу қандай шармандалик?!

Гули. Шоҳим, Алишерда гуноҳ йўқ! Уни мен ча-
қиртирдим.

Ҳусайн (таажжубда). Бу қандай ҳол?

Гули. Шоҳим сиз, Маждиддинни...

Навой (ҳаяжонда). Маждиддин?

Гули. Совчи қилиб юборганингизда, кўнишга мажбур
бўлдим... Чунки у агар ҳарамингизга келишга рози бўл-
масам, Алишернинг ҳалок этилишини айтди.

Ҳусайн. Алишерни ким ҳалок қилмоқчи экан?

Гули. Сиз.

Ҳусайн. Бўҳтон!

Гули. Қўлингиздаги яланғоч қиличингиз бўлмаса,
сўзингизга балки ишонган бўлур эдим...

Ҳусайн (қиличини ташлайди). Очиқроқ сўзланг!

Гули. Яна қандай нарса ёпиқ қолди?

Ҳусайн. Алишер билан қандай муносабатда экани-
нгиз менинг учун қоронғу.

Гули. Вазирингиз шоҳнинг хабари бор деган эди-ку?

Ҳусайн. Нимадан!?

Гули. Алишер билан менинг орамда бўлган муҳаб-
батдан.

Ҳусайн (ҳаяжонда). Муҳаббатдан? Ё раббий бу
қандай ҳол!

Гули. Демак, сиз Алишернинг ҳалокатини...

Ҳусайн. Ҳеч қачон истаган эмасман. Иблис Маж-
диддин!